

УДК 338.45

Є.В. КОВАЛЬОВ, д.е.н., професор, Харківський національний університет внутрішніх справ

ВПЛИВ МАЛОГО, СЕРЕДНЬОГО І ВЕЛИКОГО БІЗНЕСУ НА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ЕКОНОМІКИ

Розглядаються особливості господарської діяльності малих, середніх і великих підприємств. Аналізується вплив малого, середнього і великого бізнесу на конкурентоспроможність національної економіки. Запропоновані заходи з удосконалення концентрації виробництва, які підвищують конкурентоспроможність України.

The features of economic activity of small, middle and large enterprises are examined. Influence of small, middle and large business is anal on the competitiveness of national economy. Measures are offered on the improvement of concentration productions which promote the competitiveness of Ukraine.

Фінансово-економічна криза, яку переживає сучасний світ, гостро поставила питання перед країнами про конкурентоспроможність, живучість національних економік. Дослідженню проблеми підвищення конкурентоспроможності науковці і практики приділяють значну увагу. Суттєві досягнення у цьому напрямку в своїх роботах одержали Л.Балабанова, Н.Гражевська, Ю.Кіндзерський, Г.Паламарчук, В.Павлова, І.Смолін, Р.Фурманюк та інші дослідники.

Основою зміцнення конкурентоспроможності національної економіки є ефективна діяльність вітчизняних підприємств. За розміром і економічним потенціалом підприємства поділяють на малі, середні і великі. Ці групи підприємств мають різні можливості розвитку і різний вплив на господарські процеси. Розробці рекомендацій з посилення впливу груп підприємств на конкурентоспроможність економіки країни і присвячена дана стаття.

Відповідно до рекомендацій вчених та положень нормативно-правових документів до малих підприємств віднесено фірми, які мають менш як 50, середні – від 50 до 1000, великі – більше 1000 найманих працівників. За даними Держкомстата України кількість малих і середніх підприємств у 2003 р. складала 92,5%, великих – 7,5% від загальної їх чисельності. При цьому, частка малих і середніх підприємств у обсязі виробництва

становила 24,8%, великих - відповідно 75,2% [1]. Таким чином, за кількістю основну долю структури суспільного виробництва України складають малі і середні підприємства (кількість малих і середніх підприємств перевищує кількість великих у 12,33 рази), але за обсягами випуску продукції – великі підприємства (випуск продукції на великих підприємствах у 3,03 рази більший, ніж на малих і середніх підприємствах).

Малі і середні підприємства діють переважно на внутрішньому ринку країни. Їх діяльність сприяє трудовій зайнятості і реалізації творчих можливостей населення, зниженню рівня безробіття, формуванню середнього класу, зміцненню політичної стабільності. Вони швидко пристосовуються до змін в умовах господарської діяльності і забезпечують раціональне переміщення капіталу із однієї господарської сфери у іншу. Таким чином, малі і середні підприємства забезпечують конкурентоспроможність національної економіки за рахунок політичної і економічної стабільності, розвитку переважно внутрішнього ринку країни.

Історичний досвід розвинутих країн свідчить про те, що великі підприємства успішно діють як на внутрішньому, так і зовнішньому ринках. Внаслідок високого економічного потенціалу, вони можуть працювати з дуже великими обсягами унікальної продукції, зберігати та розвивати високі технології, концентрувати групи висококваліфікованого персоналу, створювати умови для високоефективної праці, успішно конкурувати на світових ринках з фірмами інших країн. Таким чином, ефективно діяти у сучасних глобальних економічних процесах можуть переважно великі підприємства. Вони забезпечують конкурентоспроможність національної економіки за рахунок ефективних дій як на внутрішньому, так і, що дуже важливо, зовнішньому ринку. Очевидно, що всі групи – малих, середніх і великих підприємств мають вплив на конкурентоспроможність економіки, але напрями і інтенсивність цього впливу у них різні.

На жаль, в Україні сформувалася і діє стійка одностороння концепція безумовного розукрупнення великих підприємств та підтримки розвитку малого і середнього бізнесу. Так, у 1991 р. 27 галузей народного господарства були представлені одним великим підприємством із самостійним балансом, 21 галузь – по два підприємства, 25 галузей було

зосереджено на трьох підприємствах, 9 – на чотирьох, 6 – на п'яти підприємствах. Іншими словами, 88 галузей мали або монопольну, або олігопольну структуру. Рівень монополізації виробництва (частка одного підприємства у загальному випуску) по 364 видах продукції становив у зазначений рік 100%, по 70 – від 90 до 99,9%, по 58 – від 80 до 89,9%, по 72 – від 70 до 79,9%, по 142 – від 50 до 69,9%, по 156 – від 35 до 49,9%. Абсолютно монополізованим було виробництво багатьох видів продукції металургії, в машинобудуванні – тракторів і сільськогосподарської техніки, екскаваторів, тепловозів, промислових електровозів, мотоциклів, автомобілів з дизельними двигунами, автотранспорту [2]. За роки незалежності України наслідком політики зміщення акцентів з підтримки великого на малий та середній бізнес стала руйнація потужних виробничих і науково-технічних комплексів та утворення на цій основі дрібних господарюючих суб'єктів. Відповідно з прийнятою концепцією з 1991 по 2004 р. кількість малих підприємств збільшилась у 6 разів – з 47,1 тис. до 283,4 тис., однак при цьому, хоча рівень конкурентоспроможності України у міжнародних рейтингах поступово підвищується, але остається дуже низьким. Так, за даними дослідження [3] Україна за рейтингом глобальної конкурентоспроможності займала у 2005-2006 рр. 84 – те місце серед обстежених 117 країн, у 2006-2007 рр. 78 – те місце серед обстежених 125 країн та у 2007-2008 рр. 73 – те місце серед обстежених 131 країни.

Таким чином, проведена демонополізація великих промислових підприємств, хоча і посилила конкуренцію серед виробників на внутрішньому ринку, але кардинально не підвищила конкурентоспроможність України і має певні негативні наслідки в економіці. Вона суттєво зменшила можливості розробки та впровадження у виробництво технологічних інновацій, які потребують суттєвих витрат, що не під силу малим підприємствам. Це безумовно вплинуло на те, що сфера науки в Україні була суттєво послаблена, внаслідок чого розрив між наукою та виробництвом збільшився. Українська економіка розвивається практично без наукових розробок. Частка української наукомісткої продукції на світовому ринку високотехнологічних товарів складає 0,1%. У той же час частка наукомісткої продукції США на світовому ринку дорівнює 36%, Японії – 30%, Німеччини – 17%, Китаю – 6% [4].

У розвинутих країнах світу до 90% приросту ВВП здійснюється за рахунок інноваційної діяльності переважно великих підприємств [4]. Дослідження підтверджують, що найбільш сприятливими до інновацій є великі виробництва. Так, серед підприємств з чисельністю понад 5000 чол. інновації здійснювали 64% підприємств, а з чисельністю працівників від 50 до 5000 чол. – лише 17% [5]. Тому, одним з негативних наслідків розукрупнення українських підприємств явилось зниження інноваційного рівня вітчизняного виробництва. Так, у 2005 р. впровадженням інновацій у промисловості займалися 8,2% загальної кількості підприємств, тоді як у 2004 р. – 10,0%, у 2003 р. – 11,5%, у 2000 р. – 14,8% [5].

На нашу думку, значною мірою в результаті такої помилкової концепції “розвитку” і не дотримання оптимального співвідношення між групами малого, середнього і великого бізнесу рівень сучасної конкурентоспроможності і економічної безпеки України остається на низькому рівні.

Напроти, розвинуті країни світу приділяють значну увагу концентрації виробництва та підтримці великих підприємств. Так в США, починаючи з 80-х років ХХ ст., в антитрестовське законодавство були внесені значні послаблення, зокрема, переглянуто вимоги щодо злиття, піднято “поріг” ринкової концентрації при горизонтальних злиттях, дозволено оцінювати можливості злиття з точки зору убезпечення суб’єктів від негативного тиску технологічної та іноземної конкуренції, послаблено заборони на створення спільних підприємств, знижено антитрестовські штрафи для таких підприємств, запроваджено індивідуальні підходи до кожного випадку злиття, особливо в галузях високих технологій [6]. Завдяки картельній практиці в Японії в 1955 – 1970 рр. було успішно проведено модернізацію чорної металургії, вугледобувної промисловості, суднобудування, нафтопереробки, виробництва хімічних добрив. У Південній Кореї в машинобудуванні, електроніці, текстильній промисловості, чорній і кольоровій металургії, нафтохімії та суднобудуванні здійснювалося примусове злиття приватних компаній, що призвело до утворення високо монополізованих виробничих структур. Уряди більшості розвинутих країн зайняли досить лояльну позицію щодо концентрації внутрішнього виробництва, дозволяючи вітчизняним

компаніям діяти подібно монополіям і у такий спосіб усувати з ринку зарубіжних конкурентів [7].

Вважаємо, що сучасні наміри розвинутих країн світу на укрупнення промислових підприємств продиктовані бажанням суттєво зміцнити живучість і підвищити конкурентоспроможність національних економік. Так, на початку ХХІ століття пройшли злиття великих світових компаній. В аерокосмічній промисловості об'єдналися “Боїнг” і “Локхід”, в нафтопереробці “Екссон” і “Мобіл”, “Шеврон” і “Тексако”, в автомобілебудуванні “Даймлер-Бенц” і “Крайслер”, в банківській сфері – злиття великих американських банків “Морган” і “Чейз Манхеттен”. Особливий місцевий приклад концентрації виробництва – за рахунок української “Криворіжсталі” пройшло посилення металургійної групи “Мітал Стіл”.

Зростання ролі великого бізнесу у сучасному світовому економічному середовищі наглядно проявляється у тому, що поступово змінюються центри економічного впливу – керівна роль держав слабшає, а на перше місце за впливом на процеси економічного розвитку виходять транснаціональні корпорації. Їхня кількість за десятиліття (1990 – 1999 рр.) збільшилася майже вдвічі – з 36 тис. до 63 тис., а їхніх закордонних філій налічується близько 600 тис. Так, “ІБМ” має філії у більш як 80 країнах, “Сіменс” – у 52 тощо. В списку 100 найбільших економік світу (розглядаються як національні, так і транснаціональні організми) 51 позицію посідають транснаціональні корпорації [8]. Річні доходи деяких транснаціональних корпорацій значно перевищують ВВП окремих держав, у тому числі і України. Так, в 2004 р. Україну з ВВП 68,339 млрд. дол. випереджали з річного доходу 23 корпорації. Серед них найбільш потужна – “General Motors” (США), її дохід 176,558 млрд. дол. перевищував ВВП України у 2,6 рази, а дохід “найменшої” корпорації “Hitachi” (Японія) у 71,859 млрд. дол. був трохи більше ВВП України [9].

Міжнародний досвід свідчить про те, що лише ті країни, які враховують і точно слідуєть тенденціям сучасного економічного розвитку можуть бути конкурентоспроможними. Тому, під великим сумнівом – чи зможуть не тільки промислові підприємства, але і в цілому Україна успішно конкурувати з сучасними транснаціональними корпораціями.

Позицію України на переважний розвиток малих і середніх підприємств можна оцінити не тільки як помилкову, але і шкідливу. В Україні за існуючою інерцією формується неефективна структура суспільного господарства і що особливо негативно, промислового виробництва. Наша країна поступово послаблює свою конкурентоспроможність. Для того, щоб переломити цю тенденцію і подалі підвищувати рівень конкурентоспроможності, на нашу думку необхідно:

1. аналітичним службам державного управління досконало вивчити сучасні тенденції світової економіки, створюючи на цій основі ефективні стратегії розвитку України;

2. переглянути концепцію розвитку груп бізнесу. Доцільно, щоб її основою став погляд на оптимальне співвідношення і конкурентне співіснування великих, середніх і малих підприємств;

3. надати державну підтримку великим вітчизняним корпораціям у їх становленні, швидкому розвитку та гідному представленні економічних інтересів України у зовнішньому конкурентному середовищі.

Список літератури: 1. Діяльність підприємств – суб'єктів підприємницької діяльності у 2003 році. Статистичний збірник. Держкомстат України. К., 2004. 326с., С. 53 – 55. 2. *Ю.Кіндзерський, Г.Паламарчук* Проблеми національної конкурентоспроможності та пріоритети конкурентної політики в Україні. Економіка України №8, 2006, С. 23. 3. *Н.Гражевська* Забезпечення конкурентоспроможності національної економіки в глобальному постіндустріальному вимірі. Економіка України, №9, 2008, С. 57. 4. *М.Петрина* Базові умови створення інноваційної моделі розвитку економіки України. Економіка України №8, 2006, С. 39. 5. *І.Шовкун* Галузевий сектор науки в контексті інноваційних процесів в економіці України. Економіка України №10, 2006, С. 52. 6. *Фролова Н.Л.* Антитрестовская политика и нововведения (Опыт США). «США – Канада. Экономика – Политика – Культура» №8, 2001, С. 32. 7. *Ю.Кіндзерський, Г.Паламарчук* Проблеми національної конкурентоспроможності та пріоритети конкурентної політики в Україні. Економіка України №8, 2006, С. 22. 8. *Удовик С.Л.* Глобализация: семиотические подходы. М., «Рефл-бук», К., «Ваклер», 2002, С. 212. 9. *Ю.Кіндзерський, Г.Паламарчук* Проблеми національної конкурентоспроможності та пріоритети конкурентної політики в Україні. Економіка України №8, 2006, С. 24.

Надійшла до редакції 27.11.2008 р.